

Gudarnas Petra och Herrens klippa

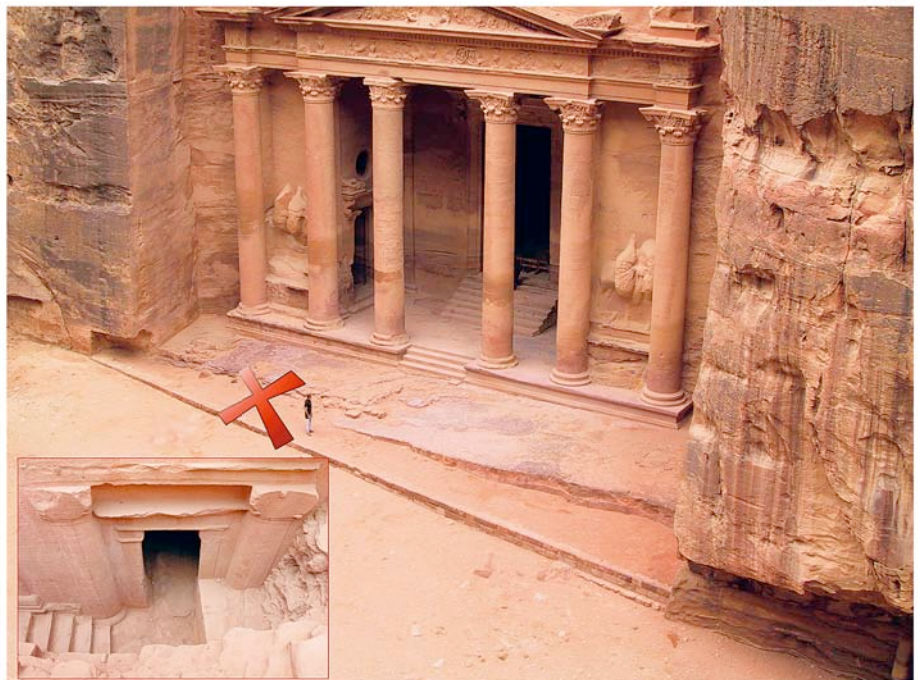
Den sägenomspunna ruinstaden Petra i Mellanöstern beboddes redan under stenåldern och blev sedan centrum för nabatéernas kungadöme under 300-talet f.kr.

Staden utvecklades till en mycket rik handelsstad, strategiskt belägen vid karavanvägen mellan Arabien och Medelhavskusten. Romarna tog över Petra på 100-talet e.kr. och dess betydelse minskade. På 600-talet intogs staden av araber, den plundrades sedermera och förföll därefter. Först 1929 påbörjades de första arkeologiska utgrävningarna och de fortsätter alltjämt.

AV RICHARD HOLMGREN

**Petra, som betyder klippornas stad, inspirerar inte bara i egen-
skap av fornlämning eller bebyg-
gelse. I alla tider har platsen
kanske mer tillfredsställt männis-
kans ständiga mytbehov. Stadens
rosenröda klipplabyrinter har av
sina forna invånare eller passe-
rande alltid krävt förklaringar och
gudar lika spektakulära som dess
utseende. Följ med på en andlig
färd till en stad hälften så gammal
som tiden.**

Det finns en hel del att forska vidare i när det kommer till Petras forna invånare – det arabiska folk vi känner som nabatéerna. I kontrast till stadens berömdhet återstår många historiskt obesvarade frågor om folkets snabba anpassning från nomadliv till stadsbildning, dess handel och politik, men inte minst dess föreställningsvärld. En stor paradox i detta sammanhang är att det som många associerar med Petra, de iögonfallande gravfasaderna, temlen och offerplatserna, faktiskt är det som många i regel känner till minst. Ätminstone äger detta



Till och med framför Petras mest kända gravmonument, al-Khaznah, Skattkammaren, har man under sanden (korsmarkering) nyligen upptäckt ännu äldre gravar (infälld bild) som kan kasta nytt ljus över nabatéisk religion och gravskick.

sin riktighet i relation till den stora uppmärksamhet den religiösa arkitekturen åstadkommit. Petra som också var en helgad plats och en del av vår egen kyrkohistoria, kräver därför också att belysas

i ett religionshistoriskt perspektiv.

Vi vet mycket lite om den tidiga nabatéiska religionen eftersom mycket få skrivna dokument finns kvar fram till denna dag. De arameiska passagera, det

FOTO: RICHARD HOLMGREN

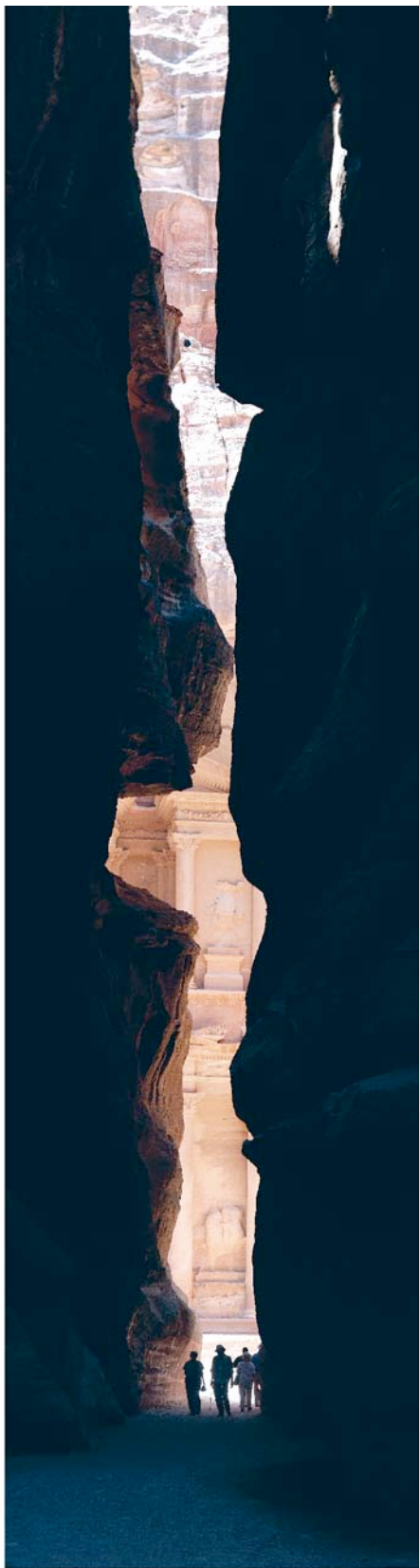


FOTO: SIMO RISTA

Den legendariska hålvägen, Wadi as-Sik, med sina gravmonument, vilken är Petras, denna enorma stad, enda ingång.

språk på vilket man skrev, blir aktuella relativt sent i historien. Mycket av nabatéernas liv känner vi från utomstående källor, även om vi redan under början av det första århundradet f.kr. hör talas om detta folks inblandning i regionala konflikter med olika grannfolk. Det är generellt accepterat att nabatéerna ursprungligen invandrat från den arabiska halvön på 400-talet



FOTO: DEPARTMENT OF ANTIQUITY, AMMAN

Från den bysantinska tiden finns flera mosaiker, bland annat med trästockar från norra Asien. Finns i Petras by:

Under sen tid fick gudomen Dushara till sist ett ansikte. Här en bronsbyst av Separis eller Dushara påträffad i Bevingade lejonets tempel, där framställd i templets verkstad, sannolikt för export.

f.kr. och det var vidare genom dessa alltmer betydande handelsruttor som Petra blev en viktig strategisk punkt för handeln med Medelhavet. De territorier som kom att kontrolleras av detta folk, innebar inte bara att de tog en aktiv del av handeln i sig, men även kom att utnyttja förmåner som att driva in olika handelsskatter. Det var denna utgångspunkt som skapade den plattform av makt och rikedom som långt senare skulle dra till sig det romerska rikets uppmärksamhet. Som ett led i detta annekterade kejsar Trajanus år 106 e.kr. nabatéernas kungadöme och ombildade territoriet till den romerska provinsen Arabia. Men, dröjer vi oss kvar en stund vid de handelsimpulser som blommade upp på den arabiska halvön, så ska vi också finna ursprunget till den föreställningsvärld som vi möter i nabatéernas Petra.

Gudars mötesplats

På den arabiska halvön vördade man ursprungligen himlafenomenen såsom må-

nen, solen och Venus. Detta kan vi spåra i lingvistiska analyser av nabatéiska personnamn. Att personnamnen vidare var starka identitetsmarkörer ser vi i det tidiga gudanamnet Obodas, vars grekiska variant Obodianos vi finner som personnamn mer än ett halvt årtusende senare i det bysantinska Petra. Detta faktum illustrerar också att den påtvingade romerska perioden inte på långa vägar raderade ut det specifikt nabatéiska – något som ju också var det romerska rikets finess. Den utpräglade dyrkan av himlakroppar kom emellertid att beblandas med lokala semitiska och vidare grekisk-romerska element i den nabatéiska kulturen. Från det första århundradet, under Petras glansperiod, framträder gudomen Dushara vid sidan om gudinnan Al Uzza. Bristen på personnamn som kan kopplas till Dushara, i motsats till de många namn som baseras på komponenten illah (ay), kan betyda att Dushara företräddes av den arabiska gudomen Illah, alltså



Vy över Petras
översinnliga
landskap. Cen-
tralt i horison-
ten reser sig
Arons berg.

FOTO: SIMO RISTA



: denna kamel, lastad
yrka.



FOTO: RICHARD HOLMGREN

Madhbeh eller Den höga offerplatsen
med sin rektangulära och gåtfulla
plattform.

Bilden under visar Triclinium, en matsal
med tre soffor, uthuggna ur klippan, ett
viktigt inslag i flera gravar i Petra.

FOTO: DEPARTMENT OF ANTIQUITY, AMMAN



det semitiska El eller Elohim. Sannolikt upptog nabatéerna Dushara från de omtalade edomiterna vilka under järn-åldern disponerade Petras bergstoppar. Som ädlast i den nabatéiska gudaskaran stod Du i gudanamnet Dushara för "han (av)" och Shara syftade sannolikt på en lokal bergskam som fram till idag bär samma namn. Shara är vidare samma ord som Seir, vars region vi känner från det Gamla Testamentet. Jehova, hebréernas gud, sades likt Dushara dessutom vara "han av Seir" och huserade på en klippa kallad Beth El (Guds hus). Låter det rörigt? Betänk då aktuella frågor som huruvida Kristus är Gud i mänsklig gestalt eller "bara" hans son. I det forna Petra underlättades dock det hela av att edomiterna och vidare nabatéerna, åtminstone till en början, förbjöd att avporträttera sina gudar. Till skillnad från Egypten och Mesopotamien, så var de tidiga semitiska folken emot representationer av den mänskliga formen. Således

frammanades Dushara i något som var långt ifrån en bristvara – ett anonymt stenblock som ofta utslätats på olika vis. Detta symbolspråk, som också antyds i artikelns titel, är något vi inte minst känner från bibliska sammanhang.

"Bröd men inte vin"

Den enda historiska text som behandlar den nabatéiska kulturen i klartext, är den som når oss genom den grekiska geografen och historikern, Strabo. Som samtida med nabatéernas glansperiod, beskrev han hur folket i Petra dyrkade solen och hällde dryckesoffer över altaren på hustaken. Att det med största sannolikhet inte var vin man offrade kan vi läsa på en nabatéisk inskription från staden Palmyra. Denna refererar till Dushara, som är en god gud och belönar sitt folk, MEN inte dricker vin! Några hustak från Petra har vi av naturliga orsaker inte funnit, men de helgedomar som ligger öppet exponerade på Petras många bergstop-

par syns fortfarande i änden av stadens tiotusentals utmejslade trappsteg. Längs med alla dessa trappor finns nischer med olika inristade kultobjekt, såsom stelar av de olika gudarna. På vägen upp till det så kallade Madhbeh eller "Den höga offerplatsen", finner vi två jättelika och sex meter höga stenobelisker. Det som gör dem lite speciella är att de till utseende till trots inte är hämtade från den egyptiska föreställningsvärlden, möjligen endast arkitektoniskt. I linje med gudarnas representation så har just dessa sannolikt föreställt Dushara och Al Uzza. Själva Madhbeh, betraktas som den bäst bevarade helgedomen i sitt slag. En uthuggen cistern och förekomsten av tvättkar ger vid handen att det var blodsoffer som förrättades på altaret. Helgedomen är helt och hållet uthuggen som en stor rektangulär försänkning och framför själva altaret finner vi en rektangulär upphöjd sockel i storleken av ett modernt soffbord. Det verkar troligt att det

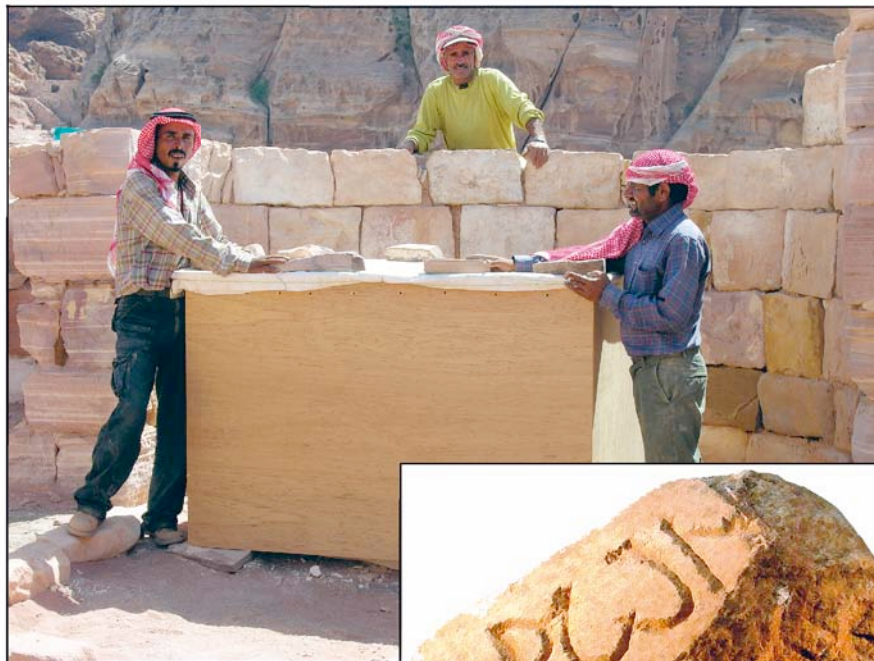
Vid de pågående utgrävningarna av kapellet i Arons klosteranläggning återfanns det som tolkas som Arons kenotaf och relikgömma (under trärlådan). Den grekiska inskription som hittades intill bar, till arkeologers lycka, just bokstäverna A R O N.

var på denna som stelen av den hyllade guden placerades. Om man emellertid inte godtar idén att nabatéernas liv kretsade kring resta stenar, så finns det en fantasieggande teori från 1908 av Gustaf Dalman, tysk språkforskare, arkeolog och palestinakännare. Enligt honom är podiet istället likvärdigt med skådebrödsbordet på vilket man placerade de blodlösa offergåvorna i de israelitiska templen. Enligt regeln skulle ett sådant bord vara 150 x 81 centimeter. Den underförstådda relationen mellan den nabatéiska religionen och den av "det förlovade landet" är i alla händelser intressant. Helgedomen har inte kunnat dateras, men dess goda stenarbete anses vara nabatéiskt även om idén kan leta sig tillbaka till de edomitiska offerplatserna.

Döda aktas som dynga

Precis såsom Den höga offerplatsen innefattar ett uthugget triclinium (antik matsal med tre soffor) för ceremoniella måltider, så finner vi det också som en viktig installation invid flera av de välbekanta monumentala gravarna.

Återvänder vi till historikern Strabo så kan vi läsa att han som andrahandskälla avhandlar hur nabatéerna skulle ha ägt samma aktning för de döda som för dynga och vidare även att deras kungar begravs intill dynghögar. Detta går inte riktigt hand i hand med bilden av Petras ståtliga gravmonument som exempelvis al-Khaznah, vilket förövrigt tros varit tillägnat kung Aretas IV. Ett av flera sätt att försöka förklara denna märkliga passage är att belysa det i perspektivet av nabatéernas begravningssceremonier. De sopberg av keramikskärvor som fortfarande kan ses i anslutning till Petras gravområden, kommer mestadels från just ceremoniella måltider. Likt judisk praxis ansågs den keramik som använts i dessa sammanhang oren och förstördes på plats. Petras vackra gravmonument ger dock generellt en missvisande bild av medelklassens nabatéer. Även om man inte begravde människor på soptippar, så kunde begravningsformerna vara mycket enkla. Vanligast förekommande var enkla jordbegravningar med kroppen liggandes i en tråkista, alternativt direkt på jorden eller i en stenkista utan botten – återigen likt judisk praxis där kroppen måste komma i direkt kontakt med marken. Det förekommer också olika varianter av benhus eller ossuarier där hela eller krossade ben lindades in i linnedukar ofta med medföljande glasflaskor eller keramiklampor. Av



TECKNING: RICHARD HOLMGREN



Klostrets tidigkristna ikonografi som avbildar påfågeln vars "ögonbestänkta" stjärtfjädrar symboliserar det allseende ögat. Hantverket förmimms dock som nabatéiskt. T.h. Aarons bysantinska klosterkyrka under utgrävning.

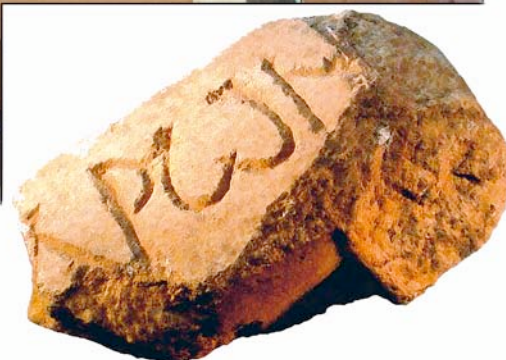


FOTO: RICHARD HOLMGREN



orsakär just dess vanliga plundringsskud som säljs på den svarta antikvitetsmarknaden.

Av betydlig mer begränsad förekomst i diskussionen om Petras religiösa arkitektur, är de nabatéiska templen. Vill man göra intryck på någon ståendes framför ett sådant, så kan man lugnt datera byggnaden till perioden ca 25 f.kr. – 50 e.kr. Även om renoveringar har förekommit under viss tid därefter, så förekommer inga tempel varken före eller efter denna period. I korthet bygger dessa tempel på lokala kananeiska järnålderstraditioner. Templen har då en tredelad interiör som består av en överbyggd entré, en hall och ett adytum – i bibeln känner vi dessa utrymmen som ulam, heikhal och debir. Det kanske mest kända av dessa tempel är det enorma Qasr Bint Faraun i Petra och på vägen in, i anslutning till templet, tog de besökande först ett rituellt bad.

Ungefär trehundra år senare tog några förbifarende pilgrimer återigen ett rituellt bad innan de beträdde sitt tempel. Det

är inte längre korrekt att kalla detta nya gudshus för nabatéiskt, även om de senare på många sätt skulle känna igen sig. Vi finner oss således i det tidigkristna kapellet, tillägnat profeten Aron på hans berg i Petra. Kristendomens intåg markerade slutet på den nabatéiska religionen i dess olika former även om det kan vara svårt att säga var munnen upphör och leendet börjar. Första gången jag i arkeologins tjänst besökte Arons berg och grav, var i sällskap av ett ringlande led beduiner. Solen hade gått ned och den dunkla stigen uppför höjden var knappt synbar. Ledaren tände därför med jämna mellanrum eld på torra buskar för att vägleda oss efterföljande. Riktigt eller inte, men tankarna ledde onekligen till bibelns brinnande buske och frammanade ett bildligt uttryckt av att välja den rätta vägen. Att arbeta i Petra, nära in på det folk som närt sig av platsens traditioner, är en historisk vandring i sig. Även om traktens beduiner inte har några direkta kopplingar till den nabatéiska stadskulturen, så är det nog så

att de historiska omgivningarna invagar både besökande och infödda i ett för platsen specifikt "petrianskt" tänkande, om man så vill. Trots att beduinerna följer den muslimska tros läran och dess seder troget, så var det bara ett halvsekel sedan många begav sig till profetens berg för att hedra honom genom rituella måltider och hästkapploppningar inför en fruktbar säsong. I det närmaste betraktat som av gudadyrkan kom detta att sticka i ögonen på religiöst fundamentala krafter och dessa riter förbjöds sedermera.

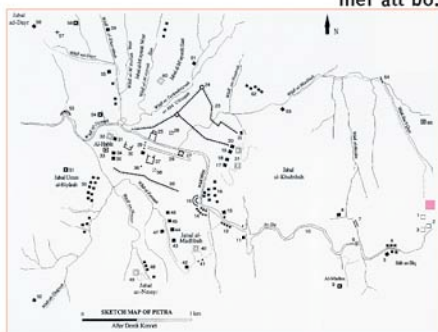
Fortfarande lever dock traditionerna kvar om bergets livsbejakande slutningar, nu under profeten namn. För, även om platsen idag utgör en utgrävningsplats av en bysantinsk kyrka samt pilgrimsort för både judar, muslimer och kristna, så bygger den på uråldriga traditioner som sannolikt når bortom den edomitiska eran. Vilka bokfolken Aron eller hans bror Moses ursprungligen representerade eller hette, får vi kanske aldrig veta. Men, jag misstänker att kopplingen mellan naba-téiska och tidiga judisk-kristna kultplatser står inför många nya upptäckter som både kommer att berika vår religionshistoria, våra myter och ge oss fler fantastiska platser att besöka.

Richard Holmgren är klassisk arkeolog, verksam i företaget ARCDOK, Arkeologisk Dokumentation. Han har arbetat och vistats i Petra sedan början av 1990-talet.

Utgrävningar i Petra

Petra har undersökts och exploaterats i mer än tvåhundra år. De första arkeologiska utgrävningarna inleddes dock först 1929 då med en rad länder involverade och det var främst de romerska och bysantinska lämningarna man intresserade sig för. Men det var också då man började att förstå hur vittomfattande lämningarna i Petra var, både i tid och rum, från äldsta stenålder till medeltid. De registrerade fornlämningarna är idag 800, varav 500 är gravar. Idag gräver bl.a. team från Brown University "The Great Temple Excavations", Basel University "ez Zantur", International Wadi Farasa Project, Florens Uni-

Plan över gamla Petra som ger en vision om dess enorma storlek. Den röda fyrkanten visar platsen för det hotell Poparks resenärer kommer att bo.



versity "Medieval Petra", Helsingfors Universitet på Arons berg "Jabal Harún Project" (där vår guide Richard Holmgren deltar). American Expedition to Petra "Temple of the Winged Lions", Jordaniens Department of Antiquity lett av Sulaiman Farajat (al-Khaznah) samt Wadi Araba Archaeological Research Project.

På den resa till Petra som Populär Arkeologi arrangerar (sesidan 29) planerar vi att besöka några av utgrävningsplatserna.

Arkeologen Richard Holmgren under en av sina utgrävningar i Petra de senaste åren, här ovanför al-Khaznah. Han är guide vid Poparks resa till Petra i början av april nästa år.

